

הרב יהודה הלוי עמיחי

שמיטת קרקעות ושמיטת כספים – קדושת העם והארץ

הקדמה

התורה מצווה אותנו לשמט את חובותינו בשביעית באומרה:¹

מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה. את הנכרי תגוש, ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך.

על מצוות שמיטת קרקעות נצטוו ישראל מיד לאחר מתן תורה, בעמדם בפני הר סיני, וכפי שלמדנו בפרשת משפטים:² 'והשביעית תשמטנה ונטשתה, ואכלו אביוני עמך' – מכאן שלאדם אסור לעבוד את האדמה בשביעית, ועליו להפקיר את פירותיו. אולם בספר דברים כאשר אנו עומדים לפני הכניסה לארץ ישראל, התורה מוסיפה לנו מצווה נוספת – שמיטת ההלוואות בשנה השביעית. נרצה לברר מדוע מצווה זו נאמרה רק כעת, עם הכניסה לארץ ישראל, ולא הוזכרה בזמן שבני ישראל נצטוו בשמיטת הקרקע?

הגמרא³ משווה בין שמיטת כספים לבין שמיטת קרקעות:

וזה דבר השמיטה – בשתי שמיטות הכתוב מדבר: אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים; בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקעות אי אתה משמט כספים.

חז"ל משווים ומצמידים את שמיטת הכספים לשמיטת קרקעות, כך ששמיטת כספים משלימה את ציווי התורה על שמיטת קרקעות. ונשאלת

1. דברים טו א-ג.

2. שמות כג י.

3. גיטין לו ע"א.

השאלה, מה מקום מצאו חז"ל להשוות בין שתי השמיטות הללו? כמו-כן, נשאלת השאלה מדוע התורה צוותה על שמיטת הכספים דווקא בשנה שבה יש שמיטת הקרקע? הרי לכאורה אפשר לקיים את שמיטת כספים בכל שנה אחרת משבע השנים! ואמנם מצאנו סברא בדברי חז"ל⁴ שהשביעית משמטת כל חוב בסוף שבע השנים שלו, ללא שייכות לשנה השביעית, וחז"ל דרשו 'קרבה שנת השבע שנת השמיטה – שביעית לכל העולם'. ואם כן, שאלתנו במקומה: מדוע נסמכו שתי המצוות הללו?

א. שמיטת קרקע ושמיטת כספים

רבינו בחיי⁵ מבאר את טעמה של מצוות שמיטת כספים:

וזה דבר שמיטה אמרו רז"ל אומר לו המלווה ללווה משמט אני, כשיביא מעותיו שעברה עליהם שמיטה, אם אמר לו הלווה אני רוצה לפרעך, יקבל המלווה ממנו. שלא הזכיר הכתוב ללווה שלא יפרע את חובו כמו שעשה בריבית שמנע לשניהם, כעניין שכתוב: לא תשיך לאחיק, שהיא אזהרה ללווה, אבל בשמיטה לא הזהיר אלא למלווה, שלא יגוש את הלווה לפרעו ולא ינהג אדנות בעצמו להכריחו על פרעונו.

למדנו מדברי רבינו בחיי שהיסוד של שמיטת כספים איננו איסור עצמי, ואסור לו לגבות את החוב אחר השביעית, אלא זוהי מצווה שלא יהא האדם אדון לחברו, והאדנות מתבטאת בכך שהוא נוגש את חברו ומכריחו לפרוע חובו. האיסור היות האדם אדון על הזולת אנו לומדים גם במצוות שמיטת הקרקעות, שאסרה עלינו התורה לעבוד את הקרקע בשביעית, למען לא נגלה בעלות על הקרקע, וכן כל איסורי סחורה בפירות שביעית עניינים, לבל יהא אדם אדון לפירות השדה, לומר אני הבעלים, ואני אחליט את מחירם ולמי יינתנו, אלא הכל שייך לקב"ה, וגם אתה בעל השדה הנך שייך לקב"ה ואין לך אדנות בעולם.

שתי השמיטות משלימות זו את זו: שמיטת הקרקע מלמדת את האדם שאינו בעל האדמה לעבדה בכל עת שירצה – איננו אדון על הדומם; קדושת הפירות מלמדת אותנו, שאין האדם בעלים מוחלט על הפירות – איננו אדון על הצומח; ובאה שמיטת הכספים ומשלימה, שאין האדם אדון על חברו ואינו יכול לנגוש את רעהו.

4. ספרי דברים פיסקא קיז.

5. דברים טו ב.

ב. היהודי וארץ ישראל

איסור עבודת האדמה הוא רק בארץ ישראל, אולם בחוץ לארץ אפשר לעבוד בשנה השביעית. איסור הנגישה של חובות שביעית הוא רק לבני ישראל – ולא יגוש את רעהו ואת אחיו, ואילו 'את הנכרי תיגוש', ולפי דעות מסוימות אפילו מצווה לנגוש את הנכרי בשביעית. מכאן אנו לומדים שיש אדמה ויש אדמה, יש אדם ויש אדם. הקב"ה אסר עלינו לשעבד את אדמת ארץ ישראל שהיא מבחר ארצות תבל, וכמו כן אסר עלינו לנגוש את היהודי שהוא "עם זו יצרתי לי, תהילתי יספרו".⁶

מעלת ארץ ישראל הייתה ידועה לישראל מימי האבות שקיבלו את הארץ. וליוצאי מצרים הובטחה הארץ שכבר הכירו כזבת חלב ודבש. אבל ההכרה במעלתו של עם ישראל מגיעה רק כאשר בני ישראל עומדים להיכנס לארץ. לאחר שכבר עברו את כל התקלות שהיו במדבר, ומוכנים להיכנס לארץ ישראל, ועומדים לעבור את הירדן, וגם נצטוו בתחילת הפרשה (ראה) על כריתת הברית – הקללות והברכות – אשר כל זה מלמדנו את מעלתם של ישראל, ושאין לאדם לנגוש את חברו. על כן התורה הניחה את פרשת שמיטת כספים עד ספר דברים, ועם ישראל מגיע לשיא תפארתו. למדנו ששמיטת הקרקע ושמיטת הכספים חד הם.

ג. שמיטת כספים בתחילה או בסוף

נחלקו הראשונים מתי חל איסור נגישת חברו. לדעת הרא"ש⁷ בכל השנה השביעית אסור לנגוש את חברו, ואמנם ההשמטה עצמה היא בסוף השנה השביעית, אבל אין לפנות לבית דין לגבות חובות כבר מתחילת השמיטה, "כי קרא שמיטה לה". לעומת זאת, דעת רוב הראשונים⁸ שאיסור הנגישה הוא בסוף השנה השביעית, ואולם במהלך השנה השביעית עוד מותר לנגוש איש את חברו. ולכאורה נשאלת השאלה, מה עומד ביסוד מחלוקתם של הראשונים? נראה שלדעת הרא"ש, השנה השביעית בה אין אדם משעבד את אדמתו ואת פירותיו, מוכיחה שהשנה היא קדושה, ובוודאי אין לנגוש בה איש את רעהו, בגלל מעלת השנה השביעית. אולם הראשונים, שפסקו ששמיטה משמטת בסופה, סוברים שרק לאחר שאדם הכיר את מעלת הצומח

6. ישעיהו מג כא.

7. רא"ש גיטין פ"ד סי' י"ח, סי' כ.

8. וכן פסק השו"ע חושן משפט, סי' סז סעי' ל-לא.

בארץ ואכל מפירותיה הקדושים, רק אז הוא התעלה במעלה, וממילא כעת ראוי לאיסור הנגישה של היהודי הקדוש. קדושת השביעית מגלה את קדושת האדם הישראלי, ועל ידי כך שקידש עצמו במאכלות שיש בהם קדושת שביעית – הוא מגיע למדרגה הגבוהה של היהודי הנעלה, שאין לנגוש אותו ולא לגבות את חובותיו.

ד. לא יגוש

בסיום שנת השמיטה, לאחר שבמהלך השנה גילינו את קדושת ארץ ישראל ופירותיה, אנו עומדים כעת בפני גילוי הקדושה של כל יהודי ויהודי, שאין אנו יכולים לנגוש איש את רעהו. אולם לצערנו, רבים פונים אל הדרך המקובלת של תקנת פרוזבול, ומוסרים את חובותיהם לבית הדין, ובכך נפטרים ממצוות שמיטת כספים וממשיכים לנגוש איש את רעהו לאחר השביעית.

אמנם תקנת הפרוזבול הלכתית היא, אולם אנו מפסידים בה את נשמת אפה של מצוות שמיטת כספים, כשם שיכול אדם למכור את אדמותיו לנכרי, ובכך לאבד את נשמת אפה של שמיטת הקרקע.

אנו נקראים להרים את שני הדגלים: לגלות את קדושת ארץ ישראל, ואת קדושת עם ישראל: מחד, להשתדל בכל מה שאפשר בשמיטת הקרקע; ומאידך, גם להשתדל לקיים את מצוות שמיטת כספים כמאמרה, ולא להניחה בעליבותה. אלא לקיים מצוות שמיטת כספים כהלכתה לפחות בחלק מן החובות, ובכך לגלות את קדושת היהודי – 'לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה'.